

Politologisch onderwijs in de Lage Landen; meer van hetzelfde of een paar apart?

Inleiding

Peter Bursens (Universiteit Antwerpen)
Eelke Heemskerk (Universiteit van Amsterdam)

We kennen elkaar best goed, de politicologen van de Lage Landen. En misschien wel steeds beter, zo lijkt het. Het politicologenetmaal is al enige tijd een succesvolle samenwerking waar de collega's uit Vlaanderen en Nederland elkaar voorlezen uit hun beste werk. Blijkbaar is er een hele logische verbinding tussen onze twee landen en onze twee politicologische gemeenschappen. Kunnen we eigenlijk nog wel spreken van nationale wetenschappelijke gemeenschappen? Internationalisering heeft ook in de sociale wetenschappen grote effecten gehad. De naaste collega's van een gemiddelde onderzoeker zijn niet alleen meer de mensen met wie je een gang deelt op de universiteit, maar ook – en steeds meer – andere onderzoekers op honderden en duizenden kilometers afstand. Je werkt samen via internet, telefoon, en je ontmoet elkaar op seminars en congressen. Een werkelijke *global community*. En in dit wereldwijde netwerk van wetenschapsbeoefening is er ook een uitgesproken Vlaams-Nederlandse invulling van de samenhang van de eigen beroepsgroep. *Acta Politica* wordt goed gelezen in

Vlaanderen en *Res Publica* krijgen de Nederlandse politicologen nu ook op de mat.

Maar is het werkelijk waar dat we op alle vlakken samen één academische gemeenschap vormen? Zijn er niet nog steeds aanzienlijke verschillen tussen de Nederlandse en de Vlaamse politicologische praktijk? Denk maar aan de (klakkeloze) oriëntatie van de Nederlandse beroepsgroep op het Engels als wetenschapstaal en zet dit af tegenover de Vlaamse (nostalgische) hang naar het Nederlands als wetenschapstaal. Bestaan er niet nog steeds grote verschillen tussen de twee Lage Landen als het gaat over de politicologie? Of hebben we toch vooral erg veel gemeen, behalve een enkele opvallende eigenaardigheid die we uit het verleden hebben meegekregen? Een gedegen studie naar deze kwestie kan al snel een hele onderneming worden en dat is uiteraard niet de ambitie van dit symposium. Toch willen we er hier aandacht aan besteden, omdat we erg nieuwsgierig zijn naar hoe de verschillen en de overeenkomsten worden beleefd. Voor dit symposium hebben we daarom enkele politicologen uitgenodigd om de Nederlandse en de Vlaamse politicologische praktijk te vergelijken, met een focus op het onderwijs in de bachelor-masterstructuur. Als een nieuwe structuur

die alle universiteiten hebben doorgevoerd, lijkt dit een aardige case om te zoeken naar de verschillen en de overeenkomsten, en misschien ook wel de sterke en de zwakke punten van onze onderwijssystemen. In één van de volgende symposia zullen we de vraag nogmaals stellen, maar dan gericht op het academische onderzoek.

De deelnemers aan het symposium zijn uitermate goed gepositioneerd om licht te werpen op het vraagstuk. De Vlaming Kris Deschouwer was voorzitter van de recente visitatiecommissie in Nederland en is daarmee bij uitstek geplaatst om het 'aftrapstuk' van dit symposium te schrijven. Hierin geeft hij zowel een doorkijk in het werk van visiteren, als een gedegen overzicht van verschillen en overeenkomsten. Peter Van Aelst reageert en verbreedt het debat, vanuit zijn kennis en ervaring met beide systemen: hij werd opgeleid in Antwerpen en is nu werkzaam in Leiden. Ten slotte geeft Sophie Vanhooacker, eveneens deels opgeleid in Vlaanderen, samen met haar collega Maarten Vink een haast synthetische blik op de manier waarop in Maastricht een nieuwe master Europese studies werd opgericht. Misschien een wenkend voorbeeld hoe vanuit de Lage Landen het Europese achterland kan worden bediend.

Leren van visiteren: politicologieopleidingen in Nederland en Vlaanderen

Kris Deschouwer (Vrije Universiteit Brussel)

Ik heb het grote genoegen gehad om het voorbije jaar de Visitatiecommissie Poli-

ticologie in Nederland voor te zitten. In juni 2009 stapte die commissie af in Amsterdam (VU en UvA) en in september bezocht zij Nijmegen en Leiden. Dat voorzitterschap was om diverse redenen een echt genoegen. Er waren in de eerste plaats de collega's commissieleden en de gevisiteerde collega's en het QANU die ervoor zorgden dat het werk zeer aangenaam was en werkelijk van een leien dakje liep. Als lid van zo'n commissie word je ook af en toe behoorlijk in de watten gelegd en breng je op kosten van organiserende organen wel eens mooie momenten door in de betere eethuizen van de stad. Zonder deze visitatieopdracht had ik allicht nooit geweten wat *hangop* is en – vooral – hoe lekker het wel kan zijn wanneer je er een krachtige abrikozenjam bij serveert.

Nog een interessant neveneffect van visiteren is dat je ongegeneerd kan binnenkijken bij de collega's. Je krijgt inzage in alle documenten, neemt kennis van alle debatten die gevoerd zijn met betrekking tot de vorm en de inhoud van het onderwijs en je kan onbeschaamd de meest intieme vragen stellen aan alle geledingen van de universiteiten. Visiteren is een soort gelegaliseerde bedrijfsspionage.

Uiteraard visiteert een mens in eerste instantie uit plichtsbef. Het kost behoorlijk wat tijd en iemand moet het immers doen. Maar ik geef eerlijk toe dat ik mij graag tot deze opdracht geleend heb, omdat ik uit eerdere ervaringen wist hoe bijzonder leerrijk ze wel kon zijn. Visiteren is een oefening in vergelijkende analyse. Omdat je dezelfde opleidingen op verschillende plaatsen kan bekijken, ga je ze – ook al is

dat niet de formele opdracht – uiteindelijk toch met elkaar vergelijken. En visiteren is vooral ook een vergelijkende oefening omdat je sowieso de bezochte instellingen bekijkt vanuit de eigen ervaringen. Visiteren is leren in verwondering.

Hoe verschillend zijn de opleidingen tot bachelor en master in de politieke wetenschappen in Nederland en in Vlaanderen? Waarin gelijken zij verbazend sterk op elkaar? Zijn er andere visies, andere doelstellingen, andere methoden, andere organisatievormen, andere zorgen, andere ergernissen? In wat volgt probeer ik min of meer systematisch een aantal opvallende verschillen en gelijkenissen op een rijtje te zetten.

Verschillen

De regel(tjes)

Wat erg opvalt voor wie met een zuiderse blik de Nederlandse universiteiten bekijkt, is de veel strakkere en striktere regelgeving die het academische leven organiseert en stuurt. In Vlaanderen behoren de universitaire docenten, de docenten en de hoogleraren, tot een categorie die Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) genoemd wordt. Die zelfstandigheid vertaalt zich in vele dingen: de vrijheid om het onderwijs inhoudelijk in te vullen naar eigen goeddunken, de vrijheid om al dan niet een paper te laten schrijven, de vrijheid om examenvragen op te stellen en de vrijheid om die te verbeteren zoals je wil, de vrijheid om veel of weinig masterproeven te begeleiden of te lezen, enzovoort. Van een ZAP-lid wordt impliciet en expliciet verondersteld dat hij of zij wel weet wat

hij of zij doet. Er hoeft daarom ook geen permanente controle uitgeoefend te worden over vorm en inhoud van de lessen en van de syllabi, geen rapporten per vak, per specialisatie of per opleiding geschreven te worden die vervolgens door andere hoger gelegen geledingen van de universiteit weer in raden en commissies besproken worden. Zowat alle handelingen en beslissingen en vervolgens de reflectie erover en de controle erop komen in Nederland wel ergens op papier te staan. *Doing the document* is er een permanente en ook erg tijdrovende opdracht van de leden van het academisch korps. In Vlaanderen wordt daarover wel eens geklaagd, maar in verhouding is er helemaal geen reden tot klagen.

Een strakke regelgeving heeft uiteraard ook grote voordelen. De verdeling van taken bijvoorbeeld – onderwijs, onderzoek, lidmaatschap van raden en commissies, begeleiding van werkgroepen en papers – wordt in Nederland in de regel in een complex maar wel eerlijk en doorzichtig allocatiemodel gegoten. De kantjes eraf lopen en telkens vakkundig wegduiken wanneer er een mogelijke opdracht of engagement voor de gemeenschap langskomt, is alleen in Vlaanderen mogelijk, net als het onoplettend opbouwen van een veel te breed takenpakket met onderzoek, onderwijs en administratie.

De kwantiteit van het personeel

Om een goede opleiding te verzorgen, zijn voldoende docenten nodig. De Vlaamse visitatiecommissie had hierover een eerder vernietigend oordeel: alle Vlaamse

departementen politieke wetenschappen (behalve Antwerpen) kregen een meer dan symbolische onvoldoende voor 'kwantiteit personeel'. Het is voor de Nederlandse collega's allicht moeilijk te geloven, maar zij beschikken over beduidend meer man- en vrouwkracht om het onderwijs te verzorgen.

Dat heeft echter ook te maken met – hier dan wel – een veel grotere soepelheid in de definitie van wie onderwijs mag verzorgen en in de wijze waarop die kunnen aangeworven worden. In Vlaanderen wordt onderwijs gegeven door een ZAP-lid, eventueel bijgestaan door een onderwijsassistent. Het inzetten van onderzoekers in het onderwijs is mogelijk, maar een vorser de volle verantwoordelijkheid voor een opleidingsonderdeel geven, gebeurt niet en kan formeel ook niet. Een docent moet ook altijd een doctoraat op proefschrift bezitten. De Nederlandse regels laten toe om onderwijzend personeel aan te trekken dat tijdelijk ingezet wordt, om acute noden te lenigen. Onderzoekers worden ook actief in het onderwijs ingezet en krijgen de volle verantwoordelijkheid voor een vak. Ook masterstudenten worden wel eens ingezet voor het bacheloronderwijs. Die lossere regelgeving met betrekking tot aanwerving en met betrekking tot wie onderwijs mag geven, verklaart ten dele, maar zeker niet helemaal de betere personeelsomkadering in Nederland. De Vlaamse universiteiten zitten nu eenmaal structureel veel krupper in het vel.

En de vele gelijkenissen

Politologie is Political Science

Maar als we dit verschil in regelgeving en in regelgevende cultuur even terzijde schuiven, verschijnen er opleidingen in de politieke wetenschappen die verrassend weinig van elkaar verschillen. En dat geldt ongetwijfeld niet alleen voor Vlaanderen en Nederland, maar voor het onderwijs in de politieke wetenschappen in de meeste Europese landen en regio's. Zij refereren immers alle aan eenzelfde *mainstream* invulling van de politicologie, wat zich vertaalt in opleidingen waarin hoogstens wat variaties zitten in de volgorde waarin thema's aan bod komen of in de extra nadruk die de ene of de andere benadering krijgt. Je kan elke politicoloog vandaag vragen om op een wit blad een nieuwe bacheloropleiding neer te schrijven, de kans op fundamentele verschillen is erg klein. De lijst met vakken die in het curriculum staan is bekend en dus voorspelbaar, en steunt overigens ook op internationale afspraken en aanbevelingen over wat een politicoloog allemaal moet kennen en weten.

Die gelijkenissen gaan overigens verder dan alleen maar de titels van vakken. Ook de inhoud verschilt verbaasd weinig. Alle politicologen in Nederland en in Vlaanderen en ook elders maken kennis met dezelfde auteurs, dezelfde debatten, dezelfde methoden. En zij lezen dezelfde boeken. Dat heeft ook te maken met het feit dat vandaag alle studenten in essentie geconfronteerd worden met de politieke wetenschappen zoals die neergeschreven zijn in boeken en artikels in het Engels.

De visitatiecommissie van de Vlaamse politologieopleidingen probeerde wat aandacht voor het Frans te activeren, maar dat zal niet meer dan een vrome wens blijven. Ook de Franstalige politologie in België sluit zich trouwens steeds meer aan bij de Brits-Amerikaanse tradities, methoden en literatuur.

Voor het masteronderwijs verschillen de opleidingen wat meer van elkaar, maar dat heeft ook niet in de eerste plaats betrekking op inhoudelijke of methodologische keuzen. Het gaat dan meer om de keuze – niet altijd makkelijk overigens – tussen een ‘brede’ en een ‘verdiepende’ master. De eerste blijft net als in de bachelor zoveel mogelijk aspecten van het veld bestrijken, terwijl de andere diep doorgaat op alleen maar Europese of internationale of vergelijkende of theoretische politiek. Het is een keuze die nauw verbonden is met de vraag waarin een master nu precies moet of kan verschillen van een bachelor (waarover dadelijk meer).

Het valt ook op dat de opleidingen in Vlaanderen en in Nederland behoorlijk veeleisend zijn. Een bul van bachelor of master krijg je niet zomaar cadeau. De student moet zich door behoorlijke stapels literatuur werken, en dat zijn niet alleen maar hapklare handboeken maar (ook hier Engelstalige) klassiekers uit het vak en recent gepubliceerde artikels en hoofdstukken. Wie de universiteit verlaat weet echt wel wat het vakgebied vandaag te bieden heeft en welke de grote debatten zijn die ons allen aan de praat houden. Wie de echte wereld instapt heeft ook een waaier aan methoden en technieken in de vingers.

Maar wat is een politicoloog?

Die relatief grote consensus over wat het vakgebied precies inhoudt en hoe het moet onderwezen worden, legt heel sterk de nadruk op het academische, op de wetenschappelijke methode en reflectie. Alle opleidingen maken zich sterk dat zij jonge mensen opleiden om goede onderzoekers te worden. Examens en tentamens en papers toetsen die vaardigheden ook bewust en systematisch. Alleen: de meeste politicologen worden in hun verdere leven *geen* onderzoekers. De arbeidsmarkt of het ‘werkveld’ biedt afgestudeerde politicologen een brede waaier aan jobs aan, maar in de meeste daarvan is geen actief wetenschappelijk onderzoek nodig.

De politicoloog als onderzoeker is de standaardsjabloon die in onze hoofden zit. De meeste politicologen die wij kennen zijn immers zelf ook onderzoekers. En wij moeten deemoedig toegeven dat we eigenlijk niet zo goed weten wat het werkveld precies verwacht van de door ons afgeleverde politicologen. Contacten met dat werkveld hebben een zeer sterk *ad hoc*-karakter.

Die gespannen verhouding met het *afnemend werkveld* komt het best tot uiting in de manier waarop stages in de opleiding een plaats krijgen. Stages zijn bij uitstek een manier om kennis te maken met het beroepsleven, om even te proeven hoe dat er zou kunnen uitzien. Maar als een stage deel uitmaakt van de opleiding, moet die stage vanuit de filosofie van de opleiding kunnen beoordeeld worden. En dat is nergens makkelijk. Sommige universiteiten

kiezen ervoor om een stage toe te laten en actief aan te moedigen en te begeleiden, maar er geen cijfer voor te geven. Andere vragen een verslag waarin een theoretische en methodologische reflectie over de stage gegeven wordt, en dat is voor vele stages eigenlijk een haast onmogelijke opdracht. Met andere woorden: we focussen in beide landen heel sterk op de wetenschappelijke kwaliteiten van de opleiding, terwijl we weten – maar er liefst niet te vaak aan denken – dat de samenleving wel eens heel andere vragen en verwachtingen zou kunnen hebben.

Tussen bachelor en master

De vraag wat een politicoloog nu precies is of moet zijn rijst ook levensgroot in de vraag wat het onderscheid tussen een bachelor en een master is. Is een bachelor in de politieke wetenschappen ook al een politicoloog? En hoeveel meer politicoloog is dan de master? Daar hebben wij in noord en zuid voorlopig nog geen antwoord op, ook al omdat we nog niet weten of en hoe de arbeidsmarkt het verschil tussen beide diploma's zou kunnen maken.

We waren het gewoon om in de opbouw van het curriculum een cesuur te hebben die vroeger kwam: de propedeuse na één jaar in Nederland en de kandidatuur na twee jaar in België. Dat waren helemaal geen afstudeertitels. Ze werden expliciet gezien als een opstap naar het echte werk, eventueel ook als eerste selectiemoment. Dat geldt nu in principe ook voor de bachelor. Wij beschouwen de bachelor niet als een eindpunt, maar worden door de overheden wel gevraagd om expliciete

eindtermen voor de bachelor te formuleren. Dat doen we in noord en zuid met lange tanden en door vooral heel creatief om te gaan met synoniemen voor *verder* en *verdiepend*. De bachelor is er bijna, de master is er helemaal.

Dat het onderscheid tussen beide heel moeilijk te maken is, volgt ook uit het gegeven dat het erg moeilijk is om met een programma van één jaar echt een volledige opleiding neer te zetten. Dat ene jaar is dus eerder een vervolg, een vervolmaking. En toch doen we pogingen om de masteropleiding een aparte plaats te geven, om er niet alleen een doorstroomrichting voor studenten uit eigen huis of uit eigen land van te maken, maar ook een opleiding waarvoor studenten uit andere landen belangstelling zouden kunnen hebben. Maar dan moet de masteropleiding echt op zichzelf kunnen bestaan, en vraagt ze bijvoorbeeld om wat gemeenschappelijke *state of the art* vakken, die iedereen op een gelijke startpositie moeten brengen. En dan rijst het risico dat de eigen doorgestroomde studenten het gevoel hebben dat ze hun bachelor nog eens nagekauwd krijgen. Dan zien zij te weinig het verschil tussen beide diploma's.

De Vlaamse Visitatiecommissie heeft "geworsteld met de vraag naar de wenselijkheid van de studieduurverlenging van de masteropleidingen", en de Vlaamse departementen politicologie zitten op dit ogenblik ook volop in die worsteling. Het ziet er naar uit – ik probeer voorzichtig te formuleren – dat er in de nabije toekomst actief over een master van twee jaar zal nagedacht worden. Daarbij speelt ook het

gevoel dat één jaar te weinig is om na een vaak relatief brede bachelor echte specialisten in (een subdiscipline van) het vak af te leveren, dat de werkdruk voor studenten hoog is, dat internationale uitwisselingen nauwelijks mogelijk zijn, dat er voor stages geen tijd is.

In Nederland wordt er niet of nauwelijks aan een master van twee jaar gedacht. Maar dat heeft ook met een verschillende context te maken. Indien Vlaanderen ooit een master in de politieke wetenschappen van twee jaar zou aanbieden, zal de reële studietijd in Nederland en Vlaanderen allicht korter bij elkaar liggen dan vandaag. In Nederland is de master een programma van één jaar, maar dat wil – veel minder dan in Vlaanderen – ook zeggen dat het diploma na één jaar behaald wordt. De Nederlandse student die *nominaal* studeert en inderdaad het programma binnen de voorziene en vereiste tijd afwerkt, ziet zijn of haar naam in gouden letters ingeschreven worden in de annalen van de universiteit.

Maar dat verschil tussen Nederland en Vlaanderen heeft zoals gezegd ook veel te maken met de zeer verschillende context en betekenis van het studentenleven. Ook al zijn de mogelijkheden om heel lang te blijven studeren in Nederland almaar beperkter, met bindende adviezen en harde knippen, de Nederlandse student is en blijft veel zelfstandiger in het leven staan dan de Vlaamse, en beschouwt *klussen* en de tijd die daarvoor nodig is als een essentieel ingrediënt van het studentenleven. De Vlaamse student logeert liever in Hotel Mama & Papa en dat hotel is ook

de hoofdsponsor van de studies. Daarbij behoort – of behoorde tot voor kort – de term studievertraging niet tot de dagelijkse woordenschat. Ook een Erasmusuitwisseling wordt normaal keurig in de nominale studieduur ingepast (maar omdat Hotel Mama & Papa zo goed is, blijven de meeste studenten toch gewoon lekker thuis).

Tussen Engels en Nederlands

Universitair onderwijs wordt in Vlaanderen zowel voor de bachelor als voor de master in het Nederlands gedoceerd. Dat is een historische verworvenheid en een zeer harde wettelijke verplichting waarop slechts mondjesmaat wat kleine uitzonderingen mogelijk worden. In Nederland zijn universiteiten vrij om in het Nederlands of in het Engels te doceren. En de verschillende opleidingen in de politicologie maken daar ook verschillende keuzes in. De redenen waarom voor het ene of voor het andere gekozen wordt, klinken ook bekend in Vlaamse oren, omdat het precies de argumenten zijn die gebruikt worden in het debat pro en contra de keuze voor (meer) Engels. Engels laat toe buitenlandse studenten aan te trekken. Engels laat toe buitenlandse docenten aan te trekken. Engels is sowieso de taal van de boeken en van de papers en van het latere echte leven van de academisch onderzoekende politicoloog. Maar Engels is ook een extra drempel. Engels is wat kunstmatig als iedereen toch Nederlandstalig is. Wetenschappelijke kennisoverdracht is al moeilijk genoeg, en dus is het niet nodig daar ook nog eens het beter lezen, spreken en schrijven van een vreemde taal aan toe te voegen. Het debat

is zinvol maar in geen geval gesloten. De Nederlandse student heeft in tegenstelling tot de Vlaamse student echter wel een keuze in dit verband.

Besluit

Al bij al verschillen de opleidingen politicologie in Nederland en Vlaanderen dus niet zo gek veel van elkaar. De verschillen zitten in de wettelijke, decretale en universitaire regelgevingen en hier en daar ook wat in organisatiecultuur en studentencultuur. Maar binnen dat opgelegde kader zoeken we allemaal naar een invulling van de opleiding die eenzelfde type politicoloog oplevert. Die politicoloog is een academicus, een onderzoeker. En als hij of zij elders terecht komt, hopen we vurig (en geloven we ook echt) dat die academische vaardigheden vroeg of laat hun nut zullen bewijzen.

Kwaliteitsvol onderwijs in het publicatietijdperk

Peter Van Aelst (Universiteit Leiden)

Zijn er verschillen tussen de opleidingen politicologie in Leiden en Antwerpen? Zeker. Maar zijn die verschillen groter dan deze tussen Antwerpen en Gent of tussen Leiden en Amsterdam? Ik denk het niet. Ik deel de analyse van Deschouwer: de opleidingen in Vlaanderen en Nederland gelijken verrassend veel op elkaar. En vermits er zo weinig valt af te dingen op het verhaal van Deschouwer, neem ik even een andere opinie om mij tegen af te zetten. Op 9 maart schreef Filip Reyntjes,

hoogleraar aan het Instituut voor Ontwikkelingsbeleid (IOB) van de Universiteit Antwerpen, in *De Standaard* een stuk onder de titel 'Publiceren of ten onder gaan'. In dat stuk, naar aanleiding van een in Leuven op plagiaat betrapte professor, werd serieus tekeergegaan tegen de verwoestende publicatiedruk en de dramatische gevolgen daarvan voor het universitair onderwijs. Reyntjes klaagde onder meer aan dat jonge docenten best niet te veel "tijd, energie en verbeelding zouden stoppen in kwaliteitsvol onderwijs" want enkel publicaties zouden meespelen bij evaluatie en bevordering. Daarmee suggereerde Reyntjes minstens impliciet dat dit ook de realiteit is. Wat betreft het belang van publiceren kan dat kloppen, maar voor onderwijs lijkt me het tegendeel waar. Zowel in Vlaanderen als in Nederland zie ik mezelf en mijn jonge lotgenoten juist erg veel investeren in (hopelijk) kwaliteitsvol onderwijs. Meer nog, ik durf beweren dat het onderwijs steeds beter wordt. Voornamelijk omdat (jonge) docenten steeds meer werkvormen in hun lessen gaan gebruiken en omdat de mening van studenten steeds meer meetelt. In Antwerpen volgde ik enkele jaren geleden een eenjarige opleiding 'onderwijskundige professionalisering'. Een erg nuttige training die me heeft geholpen mijn onderwijs te verbeteren en die handig van pas kwam tijdens het sollicitatiegesprek in Leiden. De professionalisering van het academisch onderwijs, die in Nederland al heel wat vroeger op gang is gekomen, heeft ervoor gezorgd dat docenten veel bewuster bezig zijn met hoe ze wat overbrengen aan hun studenten. Onder meer de tips die ik tijdens die opleiding kreeg

om studenten te betrekken bij mijn lessen bewijzen dagelijks hun waarde. In de goede oude tijd, toen docenten nog niet bezweken onder de publicatiedruk, heb ik als student voornamelijk geluisterd en gezwegen. Veelal naar mensen die vonden dat 'kwaliteitsvol' onderwijs erin bestond dat een student notitie nam van de hun voorgedragen wijsheid. Toegegeven, enkele professoren hebben indruk op me gemaakt, maar ook bij deze getalenteerde vertellers had ik zelden het gevoel dat ze zwaar investeerden in hun onderwijs. Laat staan dat iemand ooit naar mijn mening over hun prestaties vroeg. Aan de Universiteit Leiden wordt standaard elke cursus geëvalueerd door studenten. Niet zomaar: die evaluaties dienen als hulpmiddel voor de docent, worden besproken door enkele collega's en studenten in zogeheten Opleidingscommissies, en worden gebruikt bij evaluatie- en bevorderingsgesprekken. Ook bij de Faculteit PSW van de Universiteit Antwerpen is op het vlak van studentenevaluaties de laatste jaren een inhaalbeweging gemaakt.

Nee, het was vroeger niet beter. De student politicologie van vandaag wordt beter bediend. Heeft Reyntjes dan geen punt over die publicatiedruk? Absoluut. Zonder veel wetenschappelijke publicaties is doorstoten naar de academische hogere regionen in Vlaanderen moeilijk geworden, in Nederland onmogelijk. Maar beweren dat die publicatiedruk de kwaliteit van het onderwijs bedreigt, is wat kort door de bocht geredeneerd en vanuit historisch perspectief onjuist. Hoe vallen onderwijs en onderzoek dan te verzoenen? Het antwoord is simpel: door harder te werken.

Ik heb geen cijfers om deze stelling hard te maken, maar het lijkt me dat de werkdruk voor de (jonge) docent sterk is toegenomen. De tijd dat een goed proefschrift/doctoraat volstond om carrière te maken is lang vervlogen. Wetenschappelijke output en kwaliteitsvol onderwijs zijn beide minimumvoorwaarden geworden. Dan vergeet ik nog even de oproep van sommige Hogere Bestuurders om daarnaast actief te zijn in het publieke debat – dat helpt namelijk om studenten aan te trekken. Die combinatie van taken zorgt voor de nodige stress en avondwerk maar niet voor een minder goede kennisoverdracht. Over die verhoogde werkdruk wordt wel eens geklaagd in de koffiekamer (of in de krant), maar zo erg is het ook weer niet, anders zouden ze in Vlaanderen toch geen tweejarige masters politicologie overwegen. En zullen ze in Nederland jaloers zijn als hun Vlaamse collega's dat voor elkaar weten te krijgen. Toch?

Onderwijs in bamastructuur: ervaringen vanuit *European Studies* in Maastricht

Sophie Vanhooacker en Maarten Vink
(Universiteit Maastricht)

De bijdrage van Kris Deschouwer bevestigt wat velen die zowel in Nederland als Vlaanderen actief zijn min of meer intuïtief aanvoelen: de verschillen tussen opleidingen politicologie liggen vooral op organisatorisch en cultureel vlak; inhoudelijk zijn er grote overeenkomsten. Opleidingen kennen dezelfde vakken, ma-

ken gebruik van dezelfde literatuur, delen eindtermen en leggen sterk de nadruk op onderzoeksvaardigheden.

Het toenemend gebruik van Engelstalige teksten en de mislukte pogingen in Vlaanderen om meer aandacht te creëren voor Franstalige vakliteratuur werken deze harmonisering verder in de hand. Veeleer dan verder in te gaan op de Nederlandse regelgeving en de chronische onderbemanning aan de Vlaamse zijde, kiezen wij er in deze bijdrage voor om een aantal van de gestelde vragen verder op te pakken. Dit doen we mede op basis van onze eigen ervaring met de Engelstalige bachelor- en masteropleidingen *European Studies* (ES) aan de Universiteit Maastricht. De bachelor ES is in september 2002 van start gegaan, en de master in 2006, met een instroom die al snel steeg tot boven de 300 studenten per jaar in de bachelor en in de master tot circa 100 studenten per jaar. Beide opleidingen worden geheel in het Engels gegeven, en dit betaalt zich overduidelijk uit in een internationale stroom van meer dan 80% in de bachelor en meer dan 70% in de master. Buitenlandse studenten komen vooral uit Duitsland, hoewel de 'dominantie' van Duitse studenten in de master een stuk minder is dan in de bachelor, waar circa 60% tot 65% van alle instromende studenten uit Duitsland komen (zie Tabel 1 voor een overzicht).

Hoewel beide ES-opleidingen niet puur politiek-wetenschappelijk zijn in opzet, maar een expliciet interdisciplinair karakter hebben met een inbreng vanuit de politieke wetenschap, bestuurskunde, internationale betrekkingen, geschiedenis,

TABEL 1. Instroom in BA en MA *European Studies* (Universiteit Maastricht).

	BA						MA							
	NL	%	DE	%	Overlig	%	Totaal (= 100%)	NL	%	DE	%	Overlig	%	Totaal (= 100%)
2002	115	47,13	90	36,89	39	15,98	244	-	-	-	-	-	-	-
2003	88	34,65	125	49,21	41	16,14	254	-	-	-	-	-	-	-
2004	84	27,91	177	58,80	40	13,29	301	-	-	-	-	-	-	-
2005	85	27,42	186	60,00	39	12,58	310	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
2006	84	28,87	170	58,42	37	12,71	291	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
2007	68	23,21	198	67,58	27	9,22	293	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
2008	64	18,55	243	70,43	38	11,01	345	16	18,60	22	25,58	48	55,81	86
2009	65	19,58	206	62,05	61	18,37	332	26	26,80	32	32,99	39	40,21	97

filosofie en sociologie, schatten wij dat de uiteindelijke opzet van de opleidingen ES voor een heel groot deel overeenkomt met de 'gemiddelde' politicologische opleiding, waar immers ook vaak gebruik gemaakt wordt van inbreng vanuit aanpalende disciplines. Met een vakgroep Politieke Wetenschap bestaande uit ongeveer vijfendertig (bijzonder) hoogleraren, universitair (hoofd)docenten, toegevoegd docenten, en assistenten in opleiding, is Maastricht inmiddels ook een van de grotere politicologische centra in de Lage Landen.

In onze bijdrage gaan wij in op de vragen van Deschouwer rond de verhouding bachelor-master, het gebruik van het Engels, en de relatie van opleidingen tot het afnemend werkveld. Dit zijn vragen waarover in Vlaanderen en in Nederland het laatste woord nog niet is gezegd en wij hopen dat onze Maastrichtse ervaringen van nut kunnen zijn in, wat wij zien als, een bredere discussie over onderwijs in bamastructuur.

Bamastructuur

De implementatie van Bologna en de invoering van de bachelor-masterstructuur heeft net als in Vlaanderen ook in Nederland het studielandschap sterk gewijzigd en een aantal nieuwe vragen met zich meegebracht. Deschouwer wijst onder meer op de verhouding en de mate van zelfstandigheid van de driejarige bachelor ten opzichte van de eenjarige master en attendeert op de nog onduidelijke reacties van de arbeidsmarkt op deze nieuwe tweedeling. Hoewel het nog voorbarig is

om algemene conclusies te trekken, beginnen zich een aantal krijtlijnen uit te tekenen die we hier met name vanuit onze ervaring in Maastricht kort schetsen.

Van de 150 tot 200 afgestudeerde bachelorstudenten kiest verreweg het grootste deel ervoor om meteen na de studie verder te gaan met een master. Indien zij in Maastricht blijven kiezen zij hetzij voor de reguliere 'doorstroom' master ES of voor een van de aangeboden selectieve Maastrichtse masters (European Public Affairs, Analyzing Europe, de Research Master European Studies, of de European Law School). Meer dan de helft van de studenten gaat naar een andere universiteit, al dan niet in het buitenland. Een klein aantal stelt de vervolgopleiding nog een jaar uit en gebruikt de extra tijd om zich verder te oriënteren op de vervolgstudie, een studiebeurs te regelen en via het volgen van extra vakken of een stage de kandidatuur voor een selectieve master te versterken. Afgestudeerden die zich enkel en alleen met een bachelordiploma op de arbeidsmarkt durven te wagen zijn er bijna niet. De concurrentie met kandidaten die een master en daarnaast ook nog allerlei andere kwalificaties hebben is te groot. Bovendien zijn de financiële barrières om verder te studeren in Nederland vrij laag: het inschrijfgeld voor een master (1500 euro) valt – zeker in vergelijking met de Angelsaksische universiteiten – erg mee en (voorlopig) heeft iedere Nederlandse masterstudent recht op een studiebeurs.

Het feit dat bij *European Studies* ongeveer de helft van de bachelorstudenten voor een vervolgopleiding aan een andere uni-

versiteit kiest is deels te verklaren door de grote aanwezigheid van buitenlandse, met name Duitse, studenten. Deze mobiele en gemotiveerde groep vindt het vaak belangrijk om hun buitenlandervaring verder uit te breiden of een master te halen in het land van herkomst. De faculteit steunt hen hierbij door het schrijven van aanbevelingsbrieven, het voorzien van cijferlijsten en het berekenen van een GPA (*grade point average*). De uitstroom aan eigen studenten wordt gecompenseerd door een instroom van (vooral) buitenlandse studenten uit de EU, Centraal- en Oost-Europa en in mindere mate de Verenigde Staten en Azië. Het blijft een realiteit dat de meeste studenten er pas op masterniveau voor kiezen om naar het buitenland te gaan.

De instroom van nieuwe studenten uit het buitenland is positief voor de internationale samenstelling van de groep en draagt bij aan de zelfstandigheid van de masteropleiding. Zelfs de 'doorstroom' master is niet zomaar het vierde jaar van de bachelor. Deze gemengde samenstelling brengt zoals Deschouwer aangeeft echter ook uitdagingen. Hoe te vermijden dat de eigen studenten het slachtoffer worden van de lacunes van degenen die van elders komen? En hoe om te gaan met gebrek aan kennis of andere standaarden op het gebied van schrijfonderwijs? Een streng selectiebeleid op basis van de eerder gevolgde bachelor, behaalde cijfers en motivatie leidt niet noodzakelijk tot een homogene groep. De verplichting om op voorhand bepaalde basisliteratuur te bestuderen en het voorzien van extra introductielecturen zijn nuttig maar kunnen

niet voorkomen dat het soms moeilijk is om voor iedereen op het geschikte niveau te doceren. Ook in het schrijfonderwijs en met name in het voorbereiden van de masterthesis liggen grote uitdagingen. Niet iedere externe student is even bekend met het formuleren van een precieze onderzoeksvraag, een strakke structuur en nauwkeurige bronnenvermelding. Gezien de meeste masterprogramma's – met uitzondering van de onderzoeksmaster – slechts eenjarig zijn, betekent dit dat er weinig tijd en ruimte is om de achterstand in te halen. De verwachting van Deschouwer dat er in de nabije toekomst opnieuw een debat zal komen over een tweejarige master is in Nederland – dat in de ban is van besparingsmaatregelen – vrij onwaarschijnlijk. Niettemin zien wij bij studenten een grote behoefte om verder te leren. Een groot aantal afgestudeerde masterstudenten meldt zich aan voor een tweede, vaak meer gespecialiseerde master, buiten Maastricht.

Welke voertaal in het onderwijs?

De invoering van de bachelor-masterstructuur en de internationalisering die deze met zich heeft meegebracht, heeft in veel Europese universiteiten ook de discussie van het taalgebruik op de agenda geplaatst. Omdat Nederland nooit een taalstrijd heeft gekend, ligt de invoering van het Engels er een stuk minder gevoelig dan in Vlaanderen. Zeker bij de jongere generatie academici wordt het hanteren van het Engels eerder als een voor- dan als een nadeel gezien. Het aantal handboeken en artikelen dat beschikbaar is voor gebruik in het onderwijs is

veel ruimer en zowel studenten als staf kunnen veel breder worden gerekruteerd. Voor studies zoals politicologie en Europese Studies die zich met internationale vraagstukken bezighouden biedt een brede groepssamenstelling het bijkomend voordeel dat de discussie kan verrijkt worden met verschillende nationale perspectieven.

Een keuze voor Engelstalig onderwijs vereist echter wel de nodige voorbereidingen en een goede omkadering. Staf die tot dan toe vooral gewend was om in het Nederlands te doceren moet zich, indien nodig, verder bijscholen. Dit is geen optie maar een verplichting. Bij het rekruteren van nieuwe staf moet een uitstekende kennis van het Engels één van de selectiecriteria zijn. In Maastricht is driekwart van de medewerkers van het departement Politieke Wetenschap van buitenlandse afkomst, maar zijn slechts enkelen *native speaker*. Van de nieuwe, veelal jonge medewerkers heeft echter wel een groot deel een Engelstalige opleiding genoten, al dan niet in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten. Deze groep is vaak al jarenlang gewend om dagelijks in het Engels te schrijven en te spreken. Syllabi worden in de regel nagekeken door een vertaler, of bij voorkeur een *native speaker* die ook over de nodige vakkennis beschikt.

Verhouding tot de arbeidsmarkt

Een laatste punt waar we nog bij willen stilstaan is dat van de aansluiting van de opleiding op het afnemend werkveld. Deschouwer stelt de vraag of de sterke nadruk op onderzoeksvaardigheden niet in span-

ning is met de eisen van de arbeidsmarkt en of het invoeren van stages eventueel een antwoord kan bieden. In tegenstelling tot een studie geneeskunde die opleidt tot een specifiek beroep, zijn politicologie en *European Studies* zeer breed georiënteerd en zijn de beroepsperspectieven niet eenduidig. Afgestudeerden komen terecht in een zeer uiteenlopend spectrum van banen gaande van ambtenaar tot consultant, journalist, diplomaat, enzovoort. Veel studenten kiezen voor de opleiding vanuit een interesse voor de inhoud en proberen er gaandeweg achter te komen waar ze uiteindelijk aan de slag willen gaan.

Terwijl studenten traditioneel ten tijde van de opleiding tot 'doctorandus' of 'licentiaat' pas vrij laat (meestal in het vierde jaar) over hun toekomstmogelijkheden begonnen na te denken, ligt dit moment nu veel vroeger. Ze hebben immers reeds na drie jaar een eerste titel van bachelor op zak die hun (althans in theorie) de mogelijkheid biedt om te gaan solliciteren. Ook het feit dat ze zich moeten aanmelden voor een master, – mogelijk aan een andere universiteit en zelfs in een ander land – dwingt hen ertoe reeds op een vroeger moment na te denken over de richting die ze willen uitgaan. De master is namelijk een uitgelezen kans om zich verder te specialiseren en zich naar een toekomstige werkgever toe te profileren. Vanuit de studenten is er een grote vraag om hen bij de keuze van de vervolgopleiding en de oriëntatie op de arbeidsmarkt te helpen. Het is moeilijk om door de bomen het bos te zien in het brede aanbod van masteropleidingen en de meesten hebben nauwelijks zicht op het werkveld waarin zij na de opleiding terechtkomen.

Mede op hun expliciet verzoek, proberen we in Maastricht reeds op bachelorniveau de studenten op verschillende manieren te helpen bij hun toekomstoriëntatie. Jaarlijks worden zogenaamde 'loopbaandagen' georganiseerd. Studenten benaderen – met de hulp van de facultaire staf en het universitaire loopbaancentrum – sprekers uit het werkveld en organiseren workshops rond het opstellen van cv's en rond presentatie- en sollicitatietechnieken. Vorig jaar werd voor het eerst een pilootproject georganiseerd waarbij tweedejaarsstudenten de mogelijkheid kregen om in de loop van drie gesprekken hun vervolgopleiding en professionele ambities te bespreken met een ervaren docent. Ook werd bij die gelegenheid hun cv onder de loep genomen en besproken hoe ze zich nog beter konden profileren. Het project werd door studenten als zeer positief ervaren maar is erg tijdsintensief voor de staf, zeker als men het wil uitbreiden naar een bredere groep. Het is maar zeer de vraag of hiervoor in een tijd van krimpende budgetten de middelen zullen worden gevonden.

Een zeer directe en efficiënte manier om studenten een meer concreet beeld te geven van de arbeidsmarkt is via het lopen van stages. Bij *European Studies* is deze optie voorzien in het eerste semester van het derde jaar van de bachelor. Studenten kunnen met een Erasmusuitwisseling naar het buitenland gaan, vakken volgen in Maastricht, of een stage lopen van 8 tot 16 weken. In principe zijn studenten zelf verantwoordelijk voor het zoeken van de stage. Het bureau internationalisering ondersteunt hen via een database bestaande uit adressen en contactpersonen maar in

de praktijk blijkt dat studenten relatief makkelijk hun eigen weg vinden. Naast de externe begeleider op de stageplek heeft iedere student ook een begeleider binnen de faculteit. Deze beoordeelt samen met het hoofd van het bureau internationalisering of de stage inhoudelijk voldoende aansluit bij de studie en is voor de student het contactpunt bij eventuele problemen. De stage wordt bekrachtigd in een contract dat door zowel de student, de 'werkgever' als de universiteit wordt ondertekend. Omdat de optionele stage deel uitmaakt van het curriculum krijgen de studenten hiervoor ook studiepunten (1,5 ECTS per week). De beoordeling gebeurt op basis van zowel een evaluatie door de externe begeleider als een stagerapport waarin wordt ingegaan op de inhoud van de stage, de persoonlijke leermomenten en eventuele lessen voor de voorbereiding op de toekomstige loopbaan. Het uiteindelijke cijfer wordt bepaald door de begeleidende docent.

In de loop van de tijd is het aantal studenten dat een stage verkiest boven een studie in het buitenland toegenomen van ongeveer 20% tot 50%. Verder zien we ook dat studenten die voor een Erasmusuitwisseling kiezen tevens een stage proberen te organiseren tijdens de zomervakantie. Men is er zich duidelijk van bewust dat het zonder enige werkervaring extreem moeilijk is om een plek op de arbeidsmarkt te veroveren. De ervaringen met stages zijn in het algemeen positief. Studenten krijgen een beter inzicht in hun sterke en zwakke punten, maken kennis met het werkveld en maken een start met het opbouwen van een netwerk. In bepaalde gevallen leidt een stage zelfs tot een jobaanbod. Maar ook voor

de opleiding zelf brengen de stages nieuwe inzichten. De feedback over de kwaliteit van de studenten is een additionele manier om na te gaan of de inhoud en de vaardigheden die studenten leren tijdens de opleiding voldoende aansluiten bij de arbeidsmarkt. Deze betere aansluiting hoeft niet noodzakelijk te leiden tot een minder academisch programma. Kritische reflectie en uitstekende schrijfvaardigheden blijken voor de meeste werkgevers nog steeds een van de meest geapprecieerde kwaliteiten te zijn en ook studenten komen vaak extra gemotiveerd terug van hun stage en kijken ernaar uit zich verder te verdiepen in een aantal specifieke terreinen.

De Maastrichtse opleiding *European Studies* is, als jonge internationale opleiding, begonnen na de invoering van de bamastructuur, wellicht een bij uitstek geschikte casus om een aantal van de door Deschouwer opgemerkte trends te observeren. In zekere zin hebben wij in Maastricht een 'vlucht naar voren' genomen en het nieuwe systeem vol overtuiging omarmd. Hoewel dit als nieuwe opleiding, zonder al te veel historische padafhanke-lijkheid, wellicht makkelijker is dan voor opleidingen die reeds lange tijd bestaan, is er vanuit onze optiek weinig reden tot pessimisme. Bekeken vanuit de dynamiek van een internationale werkomgeving, zowel wat betreft studentenpopulatie als docentenbestand, is er wat ons betreft ook geen enkele noodzaak om te reflecteren over een weg terug.

Uitleiding

Peter Bursens (Universiteit Antwerpen)

Eelke Heemskerk (Universiteit van Amsterdam)

De deelnemers aan het symposium zijn eenduidig: er is veel meer dat de politicologen in Vlaanderen en in Nederland verbindt dan dat ze van elkaar scheidt. We hebben een vergelijkbare opvatting over wat de kern van politicologie en daarmee ook van de opleidingen is, en lopen daarbij tegen dezelfde uitdagingen en kansen op. Eigenaardigheden blijven natuurlijk bestaan, zoals de regeldruk in Nederland en de onderbezetting van het academisch korps in Vlaanderen. Een ander opvallend verschil dat Kris Deschouwer noteert is de attitude van de studenten: waar in Vlaanderen de student vanuit 'Hotel Mama en Papa' met enige focus studeert, lijken de Nederlandse studenten een wat bredere oriëntatie te hebben waarbij de studie 'een van de activiteiten' is. Dit zorgt voor een in de feiten langere studieduur in Nederland. Maar ook dit verschil wordt allicht in de nabije toekomst uitgegomd, wanneer de Vlaamse masteropleidingen van 60 naar 120 studiepunten – en dus van 1 jaar op 2 jaar – zullen gebracht worden. Ten slotte merkt Deschouwer nog op dat zowel de Vlaamse als de Nederlandse opleidingen kampen met een gebrek aan aansluiting op de daadwerkelijke arbeidsmarkt van onze studenten. Terwijl vrijwel alle opleidingen focussen op de onderzoekscompetenties van de master, weten we geen van allen of dat nu net de capaciteiten zijn waarop de werkgevers – buiten de universiteit – zitten te wachten.

Peter Van Aelst trekt het debat wat breder en benadrukt de professionalisering van het academisch onderwijs dat zich in de Lage Landen aan het voltrekken is. De toenemende druk op docenten en onderzoekers, vooral op publicatiegebied, leidt volgens hem niet tot slechter onderwijs maar integendeel tot een effectievere opstelling en een grotere betrokkenheid van de jongere generatie bij de kwaliteit van het onderwijs. Vroeger was het onderwijs beslist niet beter. Van Aelst ziet bij de jonge generatie veel collega's die willen excelleren in beide aspecten van het academische metier, ook al betekent dat harder werken.

Sophie Vanhooacker en Maarten Vink keren terug naar de verschillen en gelijkenissen die door Kris Deschouwer werden opgelijst. Ze leggen daarvoor de Maastrichtse bachelor en master *European Studies* onder de loep vanuit de argumentatie dat bij uitstek een zo jonge opleiding licht kan werpen op de organisatie van het politicologisch onderwijs in de Lage Landen. Ook zij beamen dat er weinig grote verschillen zijn tussen Vlaanderen en Nederland. Wel ontwaren ze een aantal evoluties. Deze tekenen zich op manifeste wijze af in Maastricht, allicht (mede) omdat het om recent opgerichte opleidingen gaat, maar banen stilaan hun weg naar de andere Vlaamse en Nederlandse opleidin-

gen. Mobiliteit van studenten en internationalisering krijgen nogal wat aandacht in hun bijdrage. Vanhooacker en Vink gaan ook in op het nut van stages. Die blijken namelijk een goede manier om studenten een betere aansluiting bij de niet-academische wereld te geven. En misschien zorgen dit soort verbanden ook nog wel voor een wat bredere blik bij het onderwijzend personeel, wat op zijn beurt weer kan bijdragen tot originele publicaties.

Al met al hebben de Vlaamse en Nederlandse opleidingen veel met elkaar gemeen. Het beeld dat ontstaat is eigenlijk een combinatie van 'meer van hetzelfde', maar met typische eigenaardigheden, zodat we misschien ook nog wel een 'paar apart' blijven. Naast de vraag naar de stand van zaken in het onderwijs kunnen we ook de vraag stellen naar de stand van zaken in het onderzoek. Zijn daar misschien meer verschillen vast te stellen? Of heeft de internationalisering hier nog eenvormigheid gebracht? In één van de volgende symposia zullen we ook op deze vraag een antwoord proberen te krijgen.